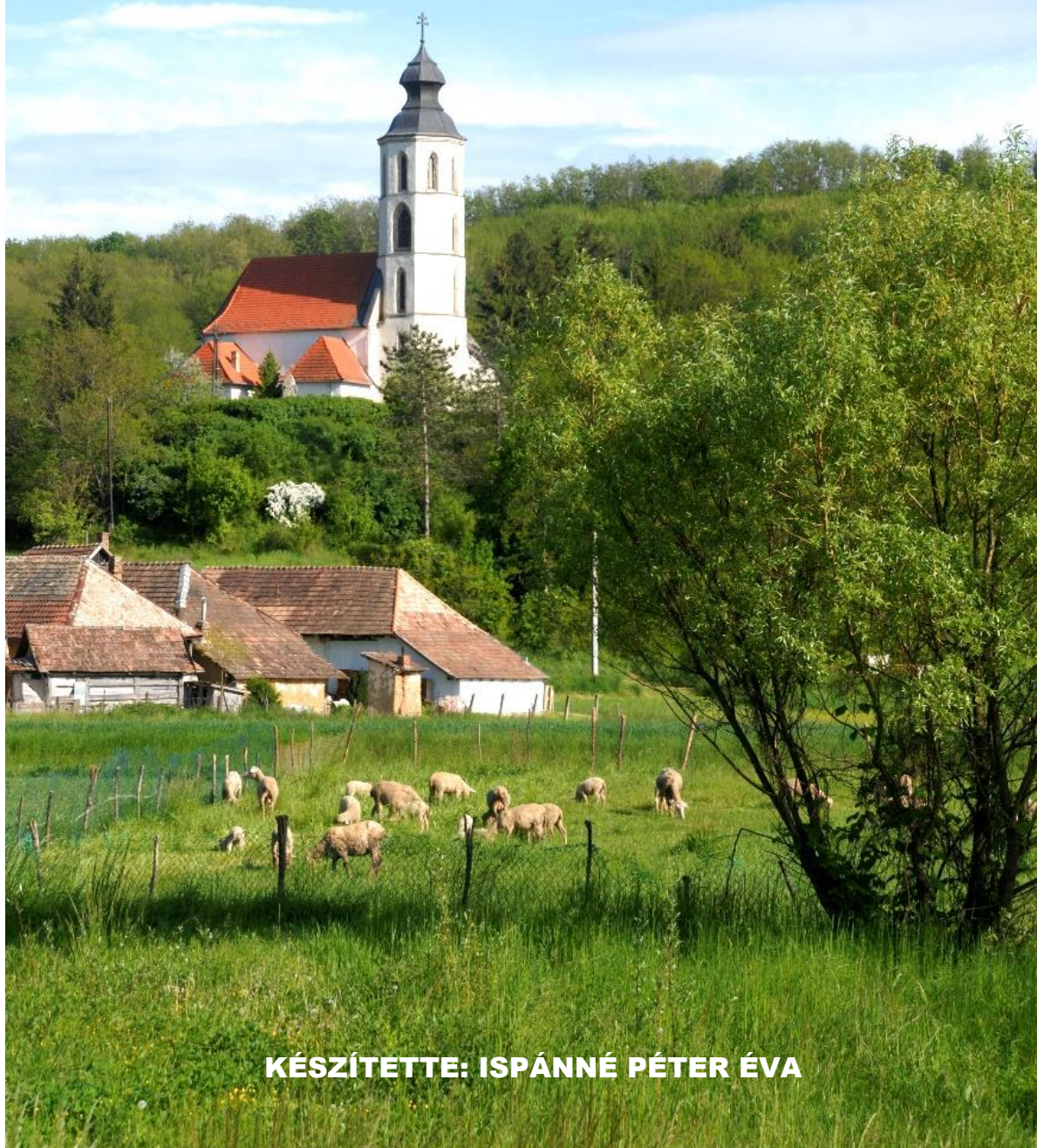

AZ ÉSZAKI-KÖZÉPHEGYSÉG, KIEMELTEN A CSERHÁT NATÚRPARK ÉRTÉKEINEK BEMUTATÁSA

TEMATIKUS TÚRÁK PALÓCFÖLDÖN

KÉSZÍTETTE: ISPÁNNÉ PÉTER ÉVA

Az Északi Középhegység, kiemelten a CSERHÁT NATÚRPARK kulturális és természeti értékeinek turisztikai bemutatása

Az Északi Középhegységről dióhéjban

A Magyarország északi részét koszorúzó hegyvidék csodálatos tájakkal, történelmi és kulturális értékekkel, borvidékeivel, termálvízzel és a népművészet máig fennmaradt gazdag tágazásával várja a látogatókat. Itt minden megtalálható, ami egy nyugodt, élményekkel teli és aktív kikapcsolódást jelentő pihenéshez szükséges. Az erdővel borított hegycsúcsok, dombok sorát folyók menti lankák, medencék szakítják meg, melyekben apró gyöngyszemként bújnak meg a települések, néhol egy-egy nagyobb város vagy a történelmi korok viharait idéző várrom. Itt van az ország „teteje” az 1014 m magas **Kékes**, a legmagasabban fekvő település, **Mátraszentistván**, az UNESCO Világörökség listájára felkerült első falu, **Hollókő**.

Az **Északi Középhegység** nem egy önálló földrajzi egységet jelent, az Északnyugati Kárpátok belső vulkanikus vonulatához tartozik, ami átnyúlik Szlovákia területére is. Nyugatról keletre haladva főbb részei a **Visegrádi-hegység**, **Börzsöny**, **Cserhát**, **Mátra**, **Bükk-vidék**, **Cserehát**, **Zempléni-hegység**.

A nagyrészt vulkanikus eredetű **Visegrádi-hegység** és **Börzsöny** a Budapest környéke turisztikai régióhoz tartozik. A kanyargó Duna által elválasztott két hegység az ország egyik népszerű kirándulós helye. A **Visegrádi-hegység** legmagasabb csúcsa **Dobogó-kő** (699m), kiemelkedően védett természeti értéke az ország egyik legnépszerűbb szurdokvölgye, a **Rám-szakadék**, a **Vadálló-köveknek** nevezett vulkanikus sziklaképződmények vagy a **Duna-kanyar**, melyre a **Prédikálószték** (639 m) csúcsán átadott új kilátóból nyílik gyönyörű körpanoráma.

A Duna bal oldalán elhelyezkedő **Börzsöny** legmagasabb pontja a **Csóványos** (938 m), a térség nagy része nemzeti park, ahol változatos táj kínál kiváló túrázási lehetőségeket, erdei bemutatóhelyekkel és turistaházakkal. **Diósjenő** a gyalogos túrák egyik kedvelt kiindulópontja, de festői szépségű horgászó is várja a pihenni vágyókat. A **Kemence-patak** völgye vagy **Királyrét**, **Nagybörzsöny** kisvasúttal is megközelíthető, a kisgyerekes családoknak **Szendehely Katalinpuszta** tanösvényei nyújtanak feledhetetlen élményt.

A Börzsönnytől a Mátra hegyvonulatáig tartó **Cserhát** geológiai szempontból két, jelentős különbséget felmutató részre oszlik. A többségében üledékes kőzetek, mészkő- és dolomitöregből álló **Nyugati-Cserhát** legmagasabb csúcsa a **Naszály** (654 m), míg a vulkanikus eredetű **Keleti-Cserhát** legmagasabb pontja a „palóc Olümposznak” is nevezett **Karancs** (727 m). A **Karancs-Medves-vidék** alkotja a két legnagyobb hazai folyónk, a Duna és Tisza vízválasztó vonalát. A **Cserhát** hegység természeti értékei közül kiemelkedik hazánk leglátványosabb őslénytani lelőhelye, az **Ipolytarnóci Ősmaradványok Természetvédelmi Terület**, az „ősvilági Pompeji”, ahol 20 millió évvel ezelőtt élt gigantikus méretű, kővé merevedett fák és ősszállatok lábnyomai, 23 millió éves cápa fogak között kínál izgalmas kalandozást a geológiai tanösvény. A hegység egykori vulkanikus tevékenységének következtében több helyen is találkozunk érdekes és egyedi földtani képződményekkel. Ilyenek a **Kazár** melletti mélyen barázdált

riolittufa dombok, a somoskői vár környéki **bazaltorgonák** vagy a béri Nagy-hegy **hajlott andezit oszlopai**. A földtörténeti korok emlékei elevenednek meg a **Sámsonházi geológiai tanösvényen** vagy a **Páris-patak szurdokvölgyében**, ahol nemrég fedezték fel hazánk első **fatörzsbárlangjait**.

A **Mátra** az Északi Középhegység középső, a többi hegységtől elkülönülő, a Zagyva és Tarna folyók völgye által határolt része. A vulkanikus eredetű **Mátrában** található hazánk két legmagasabb hegycsúcsa, a **Kékes** (1014 m) és a **Galyatető** (965 m), utóbbin a felújított **kilátóból** csodálatos körpanoráma nyílik nem csak az egész hegységre, hanem jó időben az Alacsony–Tátra is látszik. **Mátrafüred** és **Mátraháza** között 510 m magasan fekszik a gazdag élővilággal rendelkező, romantikus hangulatú **Sás-tó**, melynek kiépített turista centrumából indul a nemrég átadott **libegő**. A Parádfüredről megközelíthető **Ilona-völgyben** van hazánk legmagasabb természetes **vízesése**. A Mátra hegyvidéki része klimatikus gyógyhelyként is ismert, míg az egykori vulkanikus tevékenység hatására feltörő természetes gyógygázok hasznosításával **Mátraderecskén** működik az ország első szárazfürdője, a **mofetta**, ahol érszűkületes, illetve reumatikus és ízületi panaszokat gyógyítanak. A közeli **Parádfüredő** gyógyvizét már az 1700-as évek végétől használják nőgyógyászati panaszok kezelésére, ivókúra formájában pedig gyomor és bélrendszeri megbetegedések kezelésére. A Mátra lábánál, **Egerszalókon** a gyógyfürdő melletti domboldalról lefolyó termásvíz egy olyan természetes **sódombot (mészke lerakódást)** hozott létre, melyhez hasonló 3 van az egész világon. A közeli Demjénben **barlangfürdő** is működik, míg **Eger** gyógyvizének hasznosítására már a törökök is fürdőt építettek.

A **Bükk-vidék** legnagyobb részét érintetlen erdők borítják, többszáz éves bükkfa matuzsálemekkel, víznyelőkkel, bárlangokkal, csodálatos sziklaormozatokkal, mély szurdokvölgyekkel és gazdag élővilággal. A főként mészkőből és dolomitból felépülő **Bükk-vidék** Magyarország legnagyobb átlagmagasságú karszthegegsége. A földrajzi mérések fejlődésének köszönhetően pár éve derült ki, hogy sokáig a hegység legmagasabb csúcsának tartott **Istállós-kő** (959 m) alacsonyabb, mint a 961 m magas **Szilvási-kő**. A több mint 1100 bárlang nagy része látogatható, egy részük már az ősemler által is lakott volt, amit az itt talált jelentős régészeti leletek bizonyítanak. A tájegység legkedveltebb kirándulóhelye a **Szalajka-völgy** a **Fátyol vízeséssel** és a fölötté található **Istállós-kői** ősemlerbarlanggal. A **Hámori-tó** partjára épült klimatikus üdülőhely, **Lillafüred** egyik különlegessége az **Anna-mésztafa bárlang**, amelyhez hasonló összesen 6 van az egész világon, míg a **Szent István cseppkőbárlang** egy részét tiszta levegője miatt gyógyászati célokra is használják. **Miskolctapolcán** van hazánk első **barlangfürdője**, melynek gyógyító hatását már a 13. században felismerték. A bárlang járataiból kialakított medencékben a többszáz éves forrásokból feltörő gyógyhatású karsztvíz főleg ízületi betegségek, míg a bárlang levegője a légzőszervi megbetegedések kezelésére szolgál. A Bükk-vidék kedvelt gyógyfürdője működik **Mezőkövesden, Bogácson** vagy **Bükkszéken**.

A Bükktől északra található **Aggteleki-karszt** hegység földrajzilag ugyan nem része az Északi Középhegységnek, de geopolitikai és turisztikai szempontból általában ide sorolják. A karsztjelenségekben gazdag, több mint 400 bárlanggal rendelkező hegységben található az **UNESCO Világörökség** részének nyilvánított, mintegy 25 km hosszúságú, csodálatos szépségű **Baradla-bárlang**. Változatos formájú, bámulatos cseppkőalakzatai föld alatti mesevilágot idéznek, kiváló akusztikájú termeiben időnként koncerteket tartanak. A **Jósvafőről** megközelíthető **Béke-bárlang** egyedülálló klímáját légúti megbetegedésben szenvedők gyógyítására használják.

A **Cserhát** a tájegység legalacsonyabb, dombvidéki jellegű tagja, legmagasabb pontja a **Kecske-pad** (340 m). A Bódva, Hernád és Sajó völgye által határolt, nagyrészt agyag és homok alkotta üledékes kőzetből álló térség az ország egyik jellegzetes, aprófalvas vidéke.

Az Északi Középhegység legkeletibb része, a vulkanikus eredetű **Zempléni-hegység** a **Tokaj-Eperjesi hegylánc** déli, hazánkban található része. A Bodrog és Hernád folyók által határolt hegységet Tokaji-hegységként is említik, legmagasabb pontja a **Nagy-Milic** (895 m). A vulkáni és üledékes kőzetek borította **Kopasz-hegy (Tokaji-hegy)** a híres **Hegyalja** nevű szőlőtermő vidék. A **Zempléni hegységben** található hazánk legszebb természeti csodája, a **Megyer-hegyi Tengersizem**. Az egykori malomkőbányában felgyűlt csapadékvíz lélegzetállító szépségű tavacskát alkot, melynek sajátos élővilága és földtani értéke egyedülálló jelentőségű. A térségben **Sárospatakon** működik **gyógyfürdő**. Vízitúrázásra kiváló lehetőséget biztosít a **Hernád**, **Bodrog** vagy a **Felső-Tisza**, míg a sziklamászás elsajátításához nyújt kiváló terepet a **Solyómkő** szikla andezit fala. Itt, a **Zempléni hegységben**, a porcelánjairól híres **Hollóházán** van az **Országos Kéktúra** keleti végpontja. Innen indulva a kéktúrán bejárhatjuk az Északi Középhegység legszebb tájait, majd a Balaton felvidék felé kanyarodva, a **Kőszegi-hegységben**, **Írottkőnél** érzük el a túraútvonal nyugati végpontját.

Az **Északi Középhegység** különlegesen szép, egyedi természeti értékeinek megóvására **3 nemzeti parkot** és számos természetvédelmi területet, tájvédelmi körzetet hoztak létre:

- A Visegrádi-hegység és a Börzsöny a **Duna-Ipoly Nemzeti Park Igazgatóság** területéhez tartozik.
- A **Bükk Nemzeti Park Igazgatóság** területéhez tartozik szinte a teljes Bükk-vidék, illetve a Cserhát és Mátra védett természeti értékeinek nagy része.
- Az **Aggteleki Nemzeti Park** volt az első olyan hazai nemzeti park, amelyet kimondottan geológiai értékek, a karszt jelenségek és cseppkőbarlangok védelmére hoztak létre.

A tájegység három, az **UNESCO Világörökségek** listáján szereplő helyszínnel büszkélkedhet, ezzel is tanúbizonyságát adva gazdag természeti és kulturális értékeinek:

- **Hollókő Ófalu és környezete (1987)**
- **Az Aggteleki-karszt és a Szlovák-karszt barlangjai (1995)**
- **Tokaj-hegyaljai történelmi borvidék kultúrtáj (2002)**

Az utóbbi évtizedben helyi kezdeményezésre létrejött a térség első Natúrparkja, a **CSERHÁT NATÚRPARK** és az első határon átnyúló geopark, a **Novohrad-Nógrád Geopark**.

A CSERHÁT NATÚRPARK

A **Natúrpark** egy jól behatárolható tájegység természeti és kulturális értékeinek megőrzésére, bemutatására és fenntartható fejlesztésére a helyi közösségek által létrehozott **tájszíntű együttműködés**. Magyarországon a 2000-es évek közepén alakultak az első, hivatalos címmel rendelkező Natúrparkok, melyek közül egyedül a 2009-ben létrejött **Cserhát Natúrpark** található az Északi Középhegységben.

A CSERHÁT NATÚRPARK Nógrád megye közepén, a **Belső- vagy Központi-Cserhát** térségében található különleges szépségű, védett természeti értékekben, történelmi emlékekben és néprajzi hagyományokban gazdag aprófalvas vidék. Kiterjedése több mint 38 ezer hektár és 22 települést foglal magába, melyek a következők: **Alsótold, Becske, Bér, Bokor, Buják, Cserháthaláp, Cserhátsurány, Cserhátszentiván, Ecseg, Felsőtold, Garáb, Herencsény, Hollókő, Kozárd, Kutasó, Magyarnándor, Nagylóc, Nógrádsipek, Rimóc, Szanda, Terény, Varsány**, külső partnerként csatlakozott **Mohora és Debercsény**.

A Cserhát Nógrád megye meghatározó tájegysége. A mozaikszerűen váltakozó erdők, szántók, legelők, rétek borította dombvidéki tájból itt-ott vulkáni képződmények emelkednek ki, éppen csak elérve a középhegységi magassághatárt. A tengerszint feletti magasság 150 és 528 méter között változik. A Cserhát-hegység névadója és leggyakoribb fafaja a **cserfa**, de mindig találunk tölgyet, gyertyánt, juhart, vadcseresznyt, a magasabb területeken bükköt is. Régen a tölgy elterjedtebb volt, mint manapság. Ennek nyomait őrzik a Buják határában lévő keselyréti 400 évesre becsült kocsányos tölgyek.

A Natúrpark területén **két országos jelentőségű védett természeti terület**, (a Hollókői, valamint a Kelet-cserhádi Tájvédelmi Körzet, mindkettő a Bükki Nemzeti Parkhoz tartozik), illetve **hat Natura 2000 terület és kilenc helyi jelentőségű védett természeti érték** található. Utóbbiak között vannak Nógrád megye legrégebben (1943-ban) védetté nyilvánított értékei, a **keselyréti kocsányos tölgyek Bujákon, az Egidius-forrás és az Arethusza-forrás**.

A Cserhát Natúrpark természeti kincsei mellett legalább olyan híres **palóc néprajzi öröksége**.

A völgyekben megbúvó apró falvak a tájkép meghatározó tényezői, a palóc népi építészet és egyházi emlékek gyöngyszemeit őrzik. Szinte minden faluban megtalálhatók településszerkezeti és népi építészeti értékek, de kiemelkedő a **Világörökség** részeként számon tartott **Hollókői Ófalu**, vagy a **Terényi Szőlősor**. Tájképi értékek a középkori várak és váromok, így Hollókő vára, Buják és Szanda várának romjai, illetve a népi szakralitás egyes tárgyi megnyilvánulásai is, mint a sok útszéli kereszt, vagy a patakpartokon álló Nepomuki Szent János szobrok. Gyönyörű és értékes templomokat is sok helyen láthatunk, melyek közt a dombon állók különösen látványosak. Jellegzetes a vidék tájkonyhája, a tárgyalkotó népművészet forma és színvilága.

Palócföld népe viszonylagos szegénységét gyönyörű viseletekkel ellensúlyozta. A Cserhát Natúrpark területén három jellegzetes **viseletcsoportot** különböztethetünk meg. Az egyes viseletcsoportok közötti eltérések leginkább a női viseletben, a **főkötő** formájának, díszítésének, a hajviseletnek, a ruha szabásának, a kendő megkötésének módjában mutathatók ki. A férfiak viseletében nincsenek jelentős táji eltérések.

- A **Rimóci** viseletcsoporthoz tartozik Rimóc mellett Hollókő, Nagylóc, Nógrádsipek és Varsány viselete, melyre a viszonylag rövid és sok alsószoknya a jellemző. A nagylányok vasárnap akár 12-16 alsószoknyát is felvettek, melyek egy részét erősen kikeményítették, a szoknyák elé pedig hímezett szakácskát kötöttek. Az újasszony gyöngyös nagyfőkötőjét az első gyerek születése után rojtos menyecskekendővel cserélték fel.
- A **Cserháthalápi** viseletcsoport estében is hasonló elemekből építkezik Cserháthaláp, Cserhátsurány, Herencsény, Szanda, Terény, Magyarnándor lakossága. Itt már kevesebb az alsószoknyák száma, és valamivel hosszabb is mint a Rimóci. A főkötő formája, kötése is egyszerűbb mint a másik két viseletcsoportnál.
- **Buják** viselete a 20. század elején vált el a környező települések viseletétől, egyike a legdíszesebb rövidszoknyás palóc viseleteknek, ahol nem csak korcsoportonként, hanem

alkalomhoz illően is változik a hajviselet és a főkötő. Az asszonyok hajának kontyát kéregpapír karika, a konty formázta a puha *felső főkötő* alatt. Az új asszonyok lakodalomban, mulatságra főkötőjüket fodrosra húzott fekete vagy kék selyempánttal, a *kakaturral* és csésze formájúra alakított, gyöngyökkel bélelt piros selyemszalaggal, a *bukorral* díszítették.

A CSERHÁT NATÚRPARK településeinek részletes bemutatása

1. ALSÓTOLD Lakossága 231 fő

Alsótold a **Kelet-cserhádi Tájvédelmi Körzet** szélén, a **Zsúnyi-patak** erdővel körülvett hangulatos völgyében fekszik, a 21. számú főútról Hollókőre vezető útvonal mentén. Az **Országos Kéktúra** útvonala is érinti a település határát.

A település első írásos említése, Told néven 1265-ből származik, de akkor még egy falu állt a mai Alsótold és Felsőtold között. Oklevelek tanúsága szerint egykor a Toldi család nemesi birtoka volt. A török időkben elpusztult település sosem épült újra, helyette két új falu keletkezett valamikor a 18. században. Veres Lajos földbirtokos építtette 1830-ban azt a klasszicista stílusú, konty tetejű földszintes kúriát, ami később a Mészáros család birtokába került. Sokáig óvoda működött benne, jelenleg a **Mészáros-kúria** üresen áll.

A második világháború alatt megsérült templomát lebontották, de a XVIII. századi **római katolikus harangláb** teljes szépségében fennmaradt.

Lakóinak egy része ma is állattartással foglalkozik, de talán a táj szépsége is hozzájárul ahhoz, hogy több alkotóművész, kézműves él a településen. Itt alkot **Antal András** keramikus művész, **Szalai Zoltán** díszmű kovács. A falu szélén, a Nagymező út 75 szám alatti **Fazekasműhelyben Bercsényi Péter** és **Bercsényi Tamás** népi iparművészek zsűrizett termékeiből válogathatnak az ide látogatók.

A **Bableves Csárda** még a falu előtt, a kanyargós erdei úton épült az 1920-as években, ahol a többféle finom bablevesen túl palóc jellegű- és vadételeket is kóstolhatunk. A Kéktúra útvonalán található csárda ideális pihenőhely kirándulóknak, túrázóknak.

2. BECSKE Lakossága 521 fő

Becske a Cserhát Natúrpark egyik legnyugatibb települése a **Szanda-hegy** lábánál a **Galga patak** völgyében helyezkedik el, Balassagyarmattól alig 20 km-re.

Neve feltehetően a Benedek személynévből ered, amit alátámaszthat az is, hogy a XII. században Benedek rendi apátság működött a településen. Az első írásos emlék 1272-ből való, egy birtok adásvételen tűnik fel BECHKE néven.

A faluképet meghatározó, fallal körülkerített **római katolikus templom** klasszicista stílusban épült 1800-ban. Az előző, leégett templomból megmentett 500 fontos harangján 1532-es évszám olvasható. A templom előtti **kőfeszületen** ez a felirat áll: „a dézsai szőlő gazdák 1858”.

A település nevezetes épülete, a volt **Balás-kúria** a 19. században épült, eredetileg klasszicista stílusú, de eklektikus stílusban újíttották fel. A **kőablakos ház** szintén Becske egyik érdekes épülete, melynek

jellegzetességét az utcára néző körablakos homlokzat adja. A település központjában lévő **kőhíd** a XVIII. században, terméskőből épült, magas ívelésű boltozata látványos építészeti megoldás.

2008-ban a község mellett található **Csigahegyen** avatták fel Magyarország hetedik buddhista sztúpáját. A 9 méter magas **Megvilágosodás-sztúpa** az év minden napján látogatható. A településen áthalad az **Országos Kéktúra**.

Tenkes-Ónodi Krisztina és **Tenkes László** őstermelők fenntartható gazdaságban termesztett növényekből készítik **Becskei Csodaló** néven kapható termékeiket. Hidegen sajtolt olajok, magőrlemények, zöldség krémek, savanyúságok kínálatából lehet válogatni.

3. BÉR

Lakossága 344 fő

Bér a Cserhát délnyugati részén, a **Bér-patak** festői völgyében elhelyezkedő zsákfalu.

A Kökényes- Radnót család ősi birtoka volt, a XV. században a bujági vár részeként tartották számon. A török időkben megfogyatkozott lakosság pótlására a felvidékről szlovák családokat telepítettek a faluba, így ma is vegyes lakosságú a település.

A XVIII. század második felében az Eszterházy család birtokába került. Egykor kiterjedt tanyavilággal rendelkezett, melyet mára csak a területek elnevezése őriz. Kivétel a településtől alig 2 km-re lévő **Virágos-pusztá**, ahol a XIX. században épült klasszicista stílusú **Lázár-kúriában** ma szálláshely és étterem működik. Körülötte a 7,5 hektáros park több fajta őshonos és egzotikus állat otthona, kiváló pihenőhely a kikapcsolódásra vágyóknak.

Bér **Ófalunak** nevezett részében tornácos parasztházak sora őrzi a **népi építézet** emlékeit, a település északkeleti szélén pedig 150 évvel ezelőtt épített csaknem **70 pince** emlékeztet a szőlőművelés helyi hagyományaira. Két borospince 1663-ból származik.

A klasszicista stílusú **evangélikus paplak** 1820 táján épült, feltehetően egy régi építmény felhasználásával. Az udvarán XVIII. századi, felújított melléképület áll. A barokk **evangélikus templomot** 1721-ben építették, de többszöri átalakítás ellenére felfedezhetők 14. századi gótikus alapjai. A település régi **vízimalmának** és a körülötte lévő régi parasztházak felújításával 2015-ben megnyílt a **Malom Udvar**, ami jelenleg étteremmel, szálláshelyekkel, wellness részleggel és rendezvény helyszínekkel várja a betérő vendégeket. A helyszín a kultúrák találkozását is erősíti, ugyanis a tulajdonos magyar- filippínó házaspár hozzáértése és vendégszeretete révén az **autentikus magyar** és **autentikus filippínó ételek** jól megférnek egymás mellett az étterem terített asztalán.

A Natúrpark talán legfontosabb földtani értékét a **béri Nagy-hegy** felhagyott kőfejtőjének 5- 6 szögletű 8-10 méter hosszú homorúan hajlott **andezit oszlopai** adják, melyek világszinten is tudományos ritkaságnak számítanak. Az oszlopok mellett látható a Cserhát legszebb kifejlődésű, jégkorszakban keletkezett **kőtengere**. A terület sziklás talaján kialakult növényzet és a hozzá kötődő állatvilág szintén jelentős értéket képvisel. Mindez a településről rövid túrával elérhető.

4. BOKOR

Lakossága 97 fő

A Cserhát festői völgyében fekvő, erdővel körülvett kis zsáktelepülést a 21-es úttól Hollókő felé vezető útról lehet megközelíteni.

Bokor települést az oklevelek 1265-ben említik először, egy időben Buják várának tartozéka volt. A török hódoltság idején elnéptelenedett településre a 17. század végén szlovák nemzetiségi családok költöztek, de a nyelvet ma már csak az idősek ismerik. Műemlékileg védett, késő barokk **evangélikus templomát** 1770-ben a katolikusok részére építette a Darvas család. Tornyát hagymaidomú sisak fedi, U alakú karzatát áttört fadíszítések fedik.

A falu egyetlen, eredeti állapotában fennmaradt, közel 120 éves épületébe **tájházat** rendeztek be. Gyűjteménye közel 100 daraból áll.

5. BUJÁK

Lakossága 2132 fő

A Cserhát déli részén fekszik a natúrpark legnagyobb, sajátos hangulatú zsáktelepülése, megközelítése közúton csak Kisbágyon irányából lehetséges. A falu felett terül el a Cserhát legnagyobb összefüggő erdőrésze. Talán a zártságának is köszönhető, hogy megmaradt szín pompás **népvisellete**, melyet a XX. század elején **Glatz Oszkár festőművész** számos képén örökített meg és tett országosan ismertté.

Régészeti leletek igazolják, hogy már a késő bronzkortól lakott volt a terület, de a honfoglalás időszakából is kerültek elő tárgyi emlékek. **Várát** a tatárjárás után kezdték építeni, 1303-ban már állt az öregtorony. Előbb királyi birtok volt, majd nemesi birtokként többször gazdát cserélt. A 15-16. század fordulóján mezővárosi kiváltságokkal rendelkezett. A török támadás hírére még Báthory András megerősíti a várat, ennek ellenére Ali budai pasa 1552-ben könnyedén elfoglalja. A török hódoltság alatt a magyarok többször visszafoglalták, végül a törökök robbantották fel valószínűleg 1666-ban. Utána már nem volt katonai jelentősége, csak a pusztuló romok maradtak. A falu központjától kb. 2 km-re lévő, hangulatos erdei ösvényen megközelíthető **várrom** ma is saját felelősségre látogatható.

A Vár tövében épült falu nem pusztult el a hódoltság végére, lakossága a többi településhez képest is nagy létszámú és teljesen magyar volt a 18. század elején. Mária Terézia 1745-ben gróf Eszterházy Pálnak adományozta a községet, aki az elpusztult középkori templom helyett az 1750-es években építtette a jelenlegi barokk stílusú **katolikus templomot**.

Impozáns látványt nyújt a település nyugati részén, a Kálvária-hegy legmagasabb pontján, klasszicista stílusban épült **Kálvária** és a mellette álló barokk stílusú **Szt. Anna kápolna és remetelak**. A Cserhát egyik legszebb pontján épült a nemrég felújított **Sasbérci kilátótorony**, amely hétvégén nyitva áll a látogatók előtt. A település körüli erdőben jelzett **ökológiai tanösvényen** haladva érzük el a **Keselyréten** lévő több mint **400 éves kocsányos tölgyeket**, vagy a **Selyemréti Egidius-forrást** és környékét.

Az 1900-as évek elején a faluban élt és dolgozott **Glatz Oszkár festőművész**, aki műveiben megörökítette és országos hírévé tette a bujái tájat, az itt élők hagyományait és sokszoknyás, gazdagon díszített népviselét. A róla elnevezett művelődési központ **állandó kiállításán** 34 festményét csodálhatjuk meg.

A Buják és Terény közti **Kiskérpusztán** töltötte gyermekkorát **Szent-Györgyi Albert**, Nobel díjas tudósunk, akinek emlékszóba a róla elnevezett Általános Iskolában van.

6. CSERHÁTHALÁP

Lakossága 342 fő

A Belső- Cserhát egy széles völgyben helyezkedik el a **Feketevíz-patak** mentén, Balassagyarmattól mindössze 13 kilométerre.

A feltételezhetően Árpád-kori település korai történetére vonatkozó adatok hiányosak, egészen a 13-14. századig, amikor bizonyítottan a Halápi család birtokában volt. A török időkben elnéptelenedett vidéken két külön falu alakult, Nagyhaláp és Kishaláp, melyek 1905-ben egyesültek Cserháthaláp néven. Mikszáth Kálmán révén az irodalomtörténetbe is bevonult, aki Szent Péter esernyője című művében meséli el a halápi tanítónő temetésének esetét.

A község központjában található **római katolikus templom** elődje egy késő barokk stílusú, 18. századi kápolna volt, melyet 1907-ben építettek át. A templom két védőszentjét, Szent Péter és Szent Pált ábrázoló **főoltárképét** 1790 környékén festették. Egy felújított palóc házban kapott helyet a település **Tájháza** (Fő út 28), a falu központjában **emlékpark** őrzi a két világháború, az 1848-as és 1956-os forradalmak és a Trianoni békediktátum emlékét.

A település határában, Magyaránáddal közös területen 1997-ben **kialakított Rézparti-Víztározó Horgásztó** 8,8 hektáros területe gyönyörű környezetben helyezkedik el. A körülötte kialakított gyalogúton végig sétálva megcsodálhatjuk gazdag madárvilágát, míg a tó fölé magasodó hegyről nagyszerű kilátás nyílik a környékre. Az **Ördög-oldali kilátó** 2020-ban épült.

7. CSERHÁTSURÁNY Lakossága 779 fő

A Belső-Cserhát dombjai között, a Fekete-víz partján elterülő, műemlékekben gazdag középkori település első írásos említése 1138-ból származik, nevét 1905-ig **Suránynak** írták.

Első templomát Csór Tamás királyi főajtónálló 1344-ben építette, gótikus kőbordázattal ellátva, ez képezi a mai római katolikus templom szentélyét. A török idők végére elnéptelenedő település a 18. század közepétől a Sréter család birtokába kerül, akik szláv ajkú lakosság betelepítésével segítik elő a falu fejlődését. Ők építették az **evangélikus templomot**, ami a település egyik műemléke. A **Sréter** család 18. században épült barokk jellegű **kastélyában** kezdte pályafutását házitanítóként Tessedik Sámuel. A kastély később a **Simonyi** család tulajdonába került.

Cserhátsurány központjában áll Nógrád megye egyik legszebb, legrégebbi kastélya, a **Jánossy-kastély**, mely 1602-ben épült reneszánsz-barokk stílusban a 15 éves háborúban elpusztult erőd helyére. Két őrtornya hétszögletű, ami Magyarországon egyedül a török időkől fennmaradt minareteknél figyelhető meg. Udvari homlokzatát 1811-ben klasszicista stílusban átalakították és bővítették. A kastély négy saroktornyos, földszintes épület, kontytetővel, a tornyokon hagymasisakkal. A településen található többi kastély és kúria jelenleg nem látogatható, ilyen a **Majláth-kastély** és a **Lóránt kúria**.

A rendkívül értékes, szép fekvésű **római katolikus templom** nyolcszögletű tornya a XVI. század elejéről származik, a hagyomány szerint a hódoltság idején mohamedán imaházként szolgált. Az eredetileg kis méretű, gótikus épületet többször felújították, az eredeti templomhajó a bővített templom szentélye lett. A toronysisak és a XVII. századi oltár kora barokk stílusú. A templom környéke is műemléki

védelem alatt áll, a hosszan elnyúló temetővel és a nép népi jellegű épületekkel. Egyik, az Ady Endre út 16 szám alatt berendezett **Falumúzeum** a hagyományos paraszti életet mutatja be.

A település egyedi színfoltja a központban található, természetes eredetű **horgásztó**, melyet a Jánossy-kastély alatt folyó patak forrásai táplálnak.

8. CSERHÁTSZENTIVÁN

Lakossága 95 fő

A festő környezetben, hegyekkel, erdőkkel körülvett völgyben épült falu a Cserhát Natúrpark egyik legszebb fekvésű települése, a Kelet-Cserhát Tájvédelmi Körzet része.

Ősidők óta lakott terület, ezt számtalan szkíta és avar kori régészeti lelet bizonyítja. Első írásos említése 1265-ből származik Scentiwan néven, a 14. századtól önálló templommal rendelkezett. A török megszállás idején a teljes falut lerombolták az átvonuló török seregek, csak a XVIII. század közepén népestették be újra evangélikus tót családokkal. A falu 1734-től nemes község volt, így lakói nem fizettek adót.

Az 1906 óta **Cserhátszentiván** nevet használó települést gyönyörű fekvése miatt a falusi turizmus már az 1930-as években felfedezte. Fénykorát a két világháború közt élte, a faluban ekkor 24 C° hőmérsékletű, kissé kénes vízű strand, több vendégszoba és vendéglátóhely, posta, telefon, lőtér, tekepálya működött. Iskolája az 1900 elejétől volt, amit 1982-ben zártak be. A második világháború után a fiatalok elvándoroltak, ma az előregedő lakosság mellett jelentős a hétvégi házzal rendelkezők száma.

A szűk, kanyargós főutca és a **palóc házak** szinte az egész faluban a XX. század elejének hangulatát idézik. A **temetőben** áll a környék legrégebbi, 1067-ben épült **templomának tornya**. A törökök által elpusztított templomot 1752-ben építették újjá, barokk tornya és a templom földdel takart alapfalai országos műemlékvédelem alatt állnak. A temetőben, a régi templomtorony mellett van az 1810-ben állíttatott **népi feszület**. Az **új római katolikus templom** 1942-ben épült. Említésre méltó a helyi védelem alatt álló **evangélikus imaház és fa harangláb**, valamint a régi **zsidó temető**.

Természeti értékei közül kiemelkednek a falu fölött magasodó **Bézsma hegy** keleti, felső harmadában található oszlop alakú, függőkő formájú **andezittömb-vonulatok**, amelyek a vulkáni szórás emlékét őrzik. Ilyenek a **Hármas-forrás feletti kövek**, illetve a falu feletti oldalban található **Bak-kő**. Ezeket a kőzeteket szeli át észak-északnyugati irányból a **Zsunyi-patak**, észak-nyugati irányból a **Cserkúti-patak**. A felszíni vízfolyások javát a **Szuha-patak** fogadja be

Cserhátszentiván környékén nagyon sok **forrás** található. Legismertebb a patak mellett feltörő 18 C°-os, vas tartalma **Hármas-forrás**. Kisebb vízhozamú forrás az Alsómalom-tanya melletti forrás, valamint a Cserkút-pusztá melletti forrás, amely az Egres-patak közvetlen közelében hozza felszínre vizét. Egy elhagyott kőbánya rekultivációjának köszönhetően a településen **biológiai- és geológiai tanösvény** került kialakításra. A tanösvény, a közelben található **kilátó**, a **Kálvária-domb**, valamint a környék gyönyörű **turistaútvonalai** kellemes időtöltést, igazi kikapcsolódást jelentenek az idelátogatóknak.

9. ECSEG

Lakossága 1165 fő

A Kelet-Cserhátban, a Natúrpark peremén elhelyezkedő nagyobb községek egyike **Ecseg**. A **Bézsma** tövében meghúzódó település természeti és történeti értékekben gazdag.

Első írásos említése 1238-ból származik, de a település határában feltárt kőkorszaki leletek bizonyítják, hogy a terület ősidők óta lakott volt. A település közelében állt egykor a tatárjárás után emelt Ilonavár, mely sajnos már a XV. században elpusztult. Ecsegnek valaha igen jó bora termett: a középkorban a királyok adófizető eszközként is elfogadták. A helyi szőlőskerteket a XIX. század végén pusztította el a filoxéra. Az egykor virágzó szőlőkultúra nyomait a **Boros úti pincesor** őrzi. A 18. században épült barokk stílusú **római katolikus templom** gótikus **tornya a 15. századból** maradt fenn, átvészelve a török időköt. Egykor búcsújáró hely volt a falu közelében lévő úgynevezett szentkút, amelyhez számos csodás gyógyulás emléke fűződik. 1680-ban még templomot is építettek itt, amikor azonban a kút vize elapadt, a kegyhely is elpusztult. A **Kápolna-forrás** vizének ma is gyógyhatást tulajdonítanak.

A volt **Gyenes-féle vízimalom épülete** a Várszeg út végén (ma vendégház), néhány idősebb **parasztház** a Várszeg úton, a **Damjanich úti (Szőlőkalja)** és a **Rákóczi úti (Felső útsor) pincesor, malomfal maradvány** az Alsómalomnál őrzi a település múltját.

A környék ideális a túrázás, kirándulás szerelmeseinek, hiszen bármerre is indulunk a községből, biztosan csodák tájakat fedezünk fel utunk során. Andezitbe vájt szurdokok, patak völgyek, (**Cserkúti-patak, Szurdok-árok**), a **Közép-hegy** és a **Bézma** andezit tömbjei, szikla alakzatai, a Parlag nevű dűlő **eróziós árcai** és a **Hármas-forrás a Zsunyi-patak völgyében** várja a túrázókat.

10. FELSŐTOLD Lakossága 115 fő

A **Kelet-cserhádi Tájvédelmi** körzet szélén, a **Zsúnyi-patak** mentén fekvő települést érinti az **Országos Kéktúra** útvonala. Főúton a 21-es útról Pásztó felől, illetve Szécsény, Balassagyarmat irányából is könnyen megközelíthető.

Felsőtold határában a Mogyorós-Sástó dűlőben, egy ezer évvel ezelőtti temetkezési helyet, alatta pedig római kori település nyomát fedezték fel. A **Zsúnyi-patak** völgyében csak egy **Told** nevű település volt, amit 1265-ben említettek először az oklevelek. A helység 1327-ben a Toldi családé volt, 1470-ben is ők birtokolták. A török hódoltság idején elpusztult falu helyett a XVII. század elején két különálló település alakult ki, **Alsótold** és **Felsőtold** elnevezéssel.

Felsőtoldnak ismereteink szerint sohasem volt temploma, fő látnivalója a **késő barokk harangtorony**, amely a község közepén áll.

Többségében még megmaradt a múlt században kialakult faluszerkezet, a tájhoz alkalmazkodó kanyargós, keskeny utcák. A településen mai napig több tornácos, csonka kontyolt, nyeregteretős **népi lakóház** található. A központban az egykori vegyesbolt falán még látható a **Hangya Szövetkezet felirat**.

A falu lakosságának évszázadokon át a földművelés és az állattenyésztés nyújtott megélhetést. A településhez tartozó **Kecskédpusztán** élő **Szabó József** őstermelő különböző ízesítésű **kecskesajt**okat készít, melyek a helyszínen megvásárolhatók.

11. GARÁB Lakossága 47 fő

Garáb a **Cserhát** egyik leghangulatosabb, legmagasabban fekvő zsáktelepülése. Közúton a Szécsény – Pásztó közti főútról **Felsőtold** központjában lekanyarodva lehet megközelíteni. A turisták által is kedvelt kis falu forrásokban gazdag erdőségek, régi vulkáni hegységek között húzódik 370 méter magasságban.

A térség egyik legrégebben lakott települése, első írásos említése 1179-ből származik Grabensia néven. A honfoglalás utáni időkben a Kökényes-Radnót nemzetség birtoka volt a környék, akik 1171-ben **premontrei apátságot** alapítottak itt, ami 1436-ig működött a településen. A török hódoltság után az apátság elnéptelenedett területe a jezsuiták birtoka lett, ők építették a mai templom elődjét 1688-ban. A többször átépített, felújított **barokk stílusú római katolikus templom** toronycsarnokában **Szent. Alajos rokokó keretes képe** függ, a részben szétbontott neogótikus oltára helyett pedig egy modern felfogású oltár készült.

Az utóbbi években megépült egy **Buddhista Szentély és emlékkert**, több vendégházzal és fogadóval.

A **Kelet-cserhádi Tájvédelmi Körzet** területén fekvő kisközség nyugodt környezete, természeti szépségei, tiszta levegője és hatalmas kiterjedésű erdősegei miatt az utóbbi évtizedekben népszerű **üdülőfalu** lett. A település fölé emelkedik az 541 méter magas **Varjúbérc**, a környező hegyek között halad az **Országos Kéktúra** útvonala, amin feljutunk a **Tepke** 567 m magas csúcsán álló kilátóhoz. A **kilátó** legmagasabb szintjéről csodálatos körpanorámában gyönyörködhetünk, északra a **Karancs-Medves** vidéke, nyugatra **Hollókő** a várral és a **Cserhát** szelíd dombjai látszanak, míg keletre **Pásztó** és a **Mátra** bércei sorakoznak.

12. HERENCSENY

Lakossága 553 fő

A Belső-Cserhát szívében, a **Feketevíz** patak mentén, hegyekkel- dombokkal körülvett falut Nógrád megye nagy kiterjedésű települései közé számítják. Egykor 3 falu helyezkedett el ezen a területen, melyek közül Haraszi első írásos említése 1285-ből, Liszkőé 1279-ből származik, míg Herencsény első írásos emléke 1303-ből maradt fenn. Haraszi időközben Herencsény egyik falurésze lett, Liszkó pedig a török időkől pusztaként, uradalomként szerepelt, és az 1970-es évek elején végleg elnéptelenedett.

Az egykori Haraszi településrészén áll a koraközépkori keresztény kápolnákra emlékeztető **török templom**, mely valamikor az Árpád-házi királyok idejében épült és a török hódoltság alatt valószínűleg mecsetté alakították, innen a mai neve. A törökök után a reformátusok vették birtokba, az ellenreformáció idején használták utoljára Isten házáként. A helyi földbirtokos az 1800-as évek legelején újra boltozta, egy ideig magtárként használták.

A község jelenlegi **római katolikus temploma** a XIII. században épült kör alakú szentély (rotunda) bővítésével nyerte el mai formáját. A Feketevíz-patak hídját egy XVIII. századi **Nepomuki Szent János szobor** őrzi, a volt **Lisznyay-kúria** épületében a falu polgármesteri hivatala működik. A községben több **palóc ház** található, a központban pedig a **Herencsényi Fonó** portája hagyományőrző és közösségi rendezvények helyszíne.

A falu feletti Gyürki-hegy tetejéről, a **Palócok Vigyázó Keresztjétől** kitűnő panoráma nyílik a Feketevíz völgyére, jól láthatóak a Börzsöny távoli, magasabb hegyei is. A Feketevíz patak forrása (**Arethusa forrás**) védett érték. A patak völgy egy része gyönyörű, érintetlen táj benyomását kelti. Bár a legmagasabb hegy is csak 475 méter, a meredek domboldalak hegyvidéki jelleget adnak a medencének.

13. HOLLÓKŐ

Magyarország egyik legismertebb kistelepülése **Hollókő**, amelynek népi építészeti emlékeket őrző *Ófaluja a Várral és táji környezetével* együtt 1987-ben felkerült az **UNESCO Világörökségi listájára**. Hazánkban elsőként, a Budai Várnegyeddal egy időben Világörökséggé nyilvánított település volt az első falu ezen a rangos listán. Hollókő a Cserhát dombjai közt, festői környezetben elhelyezkedő zsákfalú, mindössze 100 km-re Budapestről.

A vidék földesurai a Kacsics nemzetség tagjai voltak, ők építik a tatárjárás után, a 13. században a Szár-hegyen lévő *várat*. A sziklára épített erődítményhez fűződő legenda szerint a Vár főura, Kacsics András elrabolta a szomszédos földesúr szépséges lányát, s az épülő várba zárta. A lány boszorkány dajkája szövetkezett az ördöggel, és az ördögfiak hollóvá változva elhordták a követ a Várból, kiszabadították a lányt a fogságból. A lebontott vár köveiből a hollófiak egy közeli bazaltsziklán új várat raktak, ezért lett a vár neve Hollókő. A török időkben hol magyar, hol török kézen lévő vár ekkor már nem jelentett komoly erősséget, talán ezért kerülhette el a teljes pusztulást. Nógrád megye számos vára közül a XX. század közepére romos állapotában is a legépebb állapotban megmaradt végvárak közé tartozott. Az elmúlt évtizedekben több ütemben történt felújítása jelenleg is folytatódik.

A Vár tövében épült falu és templom első írásos említése 1342-ből származik, de a török hódoltság idején sok más településhez hasonlóan Hollókő is elnéptelenedett, a régi templom is elpusztult. A mai helyén újra települt falunak sokáig nem volt saját temploma, Rimócra, majd Nagylócra jártak misére, ami hozzájárult a közös viseletcsoport kialakulásához. Az 1889-ben épült fatornyos, zsindelellyel fedett kis *római katolikus templom* ma a falu egyik jelképe. A településen többször pusztított tűzvész, mivel a házakat fából építették, alapozás nélkül, és könnyen gyulladó zsúptetővel fedték, a szabad tűzhelyek felett pedig kémény helyett csak füstlyukakon szellőztettek. Az 1909-es nagy tűzvész jelentette a fordulópontot: az immár vályogfalú házakat kőalapra emelték, és szarufás tetőszerkezettel, cserépszindelellyel fedték, megőrizve eredeti formájukat. A századelő hangulatát és a palóc népi építészeti stílus emlékeit magán viselő *Ófalu* ekkor nyerte el mai arculatát, amit az 1960-as évek elejétől bevezetett szigorú műemléki szabályozással sikerült megővni. A lakosság növekedésével tovább terjeszkedett a település, új utcák nyíltak és kialakult a mai újfalú rész.

A település táji környezetének megőrzésére 1977-ben hozták létre a 141 hektáros **Hollókői Tájvédelmi Körzetet**, mely a Bükki Nemzeti Park része.

A település lakói a mai napig megőrizték hagyományait és színes *népviseletüket*, melyet elsősorban a nagyobb ünnepek, rendezvények alkalmával viselnek. A település legtöbb rendezvénye is a népi hagyományokra épül (húsvét, pünkösöd, szüret, vár programok).

Az *Ófaluban*, a Templom közelében álló *Falumúzeum* egy több generációs középparaszti család lakóházát mutatja be a 20. század elejéről. Több múzeum, kiállítás, kézműves műhely nyújt érdekes, egyedi látnivalót: *Postamúzeum, Babamúzeum, Játzóház, Kézműves Nyomda, Oskolamester háza, Guzsalyas vagy a Bükki Nemzeti Park kiállítása*. De van itt *bőrös-, fazekas-, fakanalas- és sajtműhely*, helyi *pékiség*.

Az Ófalu elején, az egykori pajták helyén álló *Pajtakertben Kelengye kiállítás, Kovácsműhely* látható, egyben itt van a **Cserhát Natúrpark székhelye** is. Több étterem, bisztró, borozó és

szálláshely igyekszik kiszolgálni az egyre növekvő turizmust. Itt van Nógrád megye egyetlen 4 csillagos wellness szállodája a **Castellum Hotel Hollókő**.

A falut érinti az **Országos Kéktúra** útvonal, melyet a település **biológiai tanösvényekkel**, a Natúrpark **zöldút** túraútvonalakkal egészített ki, Rimócra kiépített **kerékpárút** vezet.

14. KOZÁRD

Lakossága 168 fő

Kozárd aprócska falu a **Kelet-cserhádi Tájvédelmi Körzet** határán, egy erdővel borított magaslatokkal körülvett hangulatos völgyben. Neve a honfoglaló magyarokkal érkező kazár törzs tagjainak itteni megtelepedésére utal.

Bár a középkorban két település is állt a község határában, Kozárd első írásos említése 1633-ból származik. A földrajzi és családnevek bizonyítják, hogy a 18. században a magyarok mellett szlovákokat telepítettek be a megüresedett, elnéptelenedett faluba. A zömében mezőgazdasággal foglalkozó lakosságnak nagy csapást jelentett a filoxéra járvány, mely tönkretette az addig virágzó szőlőtermesztést. Ennek emlékét a sziklába vájt **pincesor** őrzi a falu határában.

Az utóbbi évtizedek gyümölcs telepítéseinek köszönhetően jelentős fejlődésnek indult a település. Megépült az üvegpiramis-kupolájú, multifunkciós **Faluház és kápolna**, melynek kilátó teraszáról megkapó látvány nyílik a környező hegyekre. A kápolna bejáratánál és a Fő úton neves művészek alkotta **szobrok** készítetik megállásra a látogatót. **Harangláb** és **Mária szobor** a Mária út helyi állomásaként várja a zarándokokat. **Palóc Galéria és Kézművesház** mutatja be a palóc hagyományokat, a **Vadvirág étterem** tájjellegű ételeket kínál, és a régi parasztházakból kialakított **vendégházak** biztosítják a pihenni vágyók kényelmét.

A környező hegyek, a Bézma, a Középhegy és a Magashegy, a Kozárd-patak és a Bézma mögött a **Hármas-forrás**, de a **kozárdi tó** (víztározó) is egyre több turistát vonz.

15. KUTASÓ

Lakossága 96 fő

A tengerszint feletti 314 m magas Királykára épült, festői szépségű település levegője természeti adottságainak köszönhetően rendkívül jó és tiszta. Hollókőtől alig 13 km-re, a Cserhát hegyei közt található. A környéken végzett ásatások során talált szkíta eszközök bizonyítják, hogy már az ókorban lakott volt a vidék. A falu első írásos említése 1265-ből származik, de a török időkben elpusztult, túlélői elmenekültek. A 17. század végén felvidéki ágostai (evangélikus) hitvallású tótok települtek a környékre és népesítették be újra Kutasót.

A parányi település **evangélikus templomát** a XX. század elején építették, parkjában közösségi célokat szolgáló **palóc kemence** áll. A településen áthalad az Országos Kéktúra útvonala.

16. MAGYARNÁNDOR

Lakossága 1010 fő

A Balassagyarmathoz közeli, alacsony dombok közt fekvő **Magyarnándor** az egyetlen Natúrparki település, mely vasúton is elérhető. Első írásos említése egy 1287-ből származó egyházi oklevélben szerepel Nándor néven. Csak 1906-ban kapta a Magyarnándor nevet.

Lakói között sok volt a kézműves, de a szőlőtermesztésnek itt is nagy hagyománya volt, amit a terméskőből készült homlokzati megoldású **pincesor** bizonyít.

Az 1855- 58 között épített klasszicista jellegű **római katolikus templom** helyén, már a török időkben volt egy kis templom, mellette kő haranglábbal. A templom alatti parkban áll a XVIII. század végéről származó **Nepomuki Szent János szobor**, míg a templom előtti **kőkeresztet** 1905-ben állították. A templom alatti kis utcából közelíthető meg az 1700-as évekből fennmaradt **Titkos család kriptája**. A Fő út 47 szám alatti parasztházban kapott helyet a népi hagyományoknak megfelelően berendezett **Falumúzeum**.

1896-ban adták át a forgalomnak, az Aszód-Balassagyarmat-Losonc vasútvonalat, ekkor épült a **vasútállomás** ma már műemlék jellegű épülete. A faluból déli irányba kivezető út mentén található a XIX. század végén épült **Mária kápolnácska (káponka)**.

A községhez közeli **Kelecsénypusztán** áll a megye egyik legimpozánsabb kastélya, az egykori Buttler-, ma **Reviczky-kastély**, amely műemlék. 1822-ben az akkori birtokos Csernyus Andor klasszicista kastélyt épített, ami 1880-ban báró Buttler Ervin tulajdonába került. A kastély háromhektáros parkja természetvédelmi terület. Jelenleg magántulajdonban van és nem látogatható.

A Magyarnándor fölé emelkedő „Körtvélyes-árok” környéki domboldalon helyezkedik el a nemrég átadott **Nagy-kilátó**, ahonnan a Cserhát, Naszály, Börzsöny és Karancs hegységek csodálatos panorámájában gyönyörködhetünk.

Nógrád megye egyik legszebb fekvésű tava a Magyarnándor és Cserháthaláp között elterülő **Rézparti Víztározó**. A kilenchektáros tavat kiépített sétaúton járhatjuk körbe, de sporthorgászatra is kiválóan alkalmas.

17. NAGYLÓC

Lakossága 1496 fő

Nagylóc a Cserhát Órhegy nevű csúcsa alatt, a Lóci patak mellett fekszik, a Pásztó és Szécsény közötti út mentén. A települést jellegzetes dombos, hegyes, erdős, festői szépségű közép-nógrádi táj veszi körül.

Már a honfoglalás korban is lakott település neve alapján feltételezik, hogy első lakói a királyi udvarhoz tartozó vadászok voltak. Már a 14. században szerepel a pápai tizedjegyzékben, később Hollókő várához tartozik, annak egyik őrállomása, tarisznya vára állt a falu feletti Órhegyen. A községhez több környékbeli pusztá is tartozott, amelyek helyén kialakult Zsúny falu, ahol vámszedőhely is volt. Gótikus **római katolikus temploma** a 15. században épült és átvészelt a 19. század végi nagy tűzvészt is, melyben az egész falu leégett. Bár a tűzvész után jelentősen átalakították, a szentély és a torony eredeti állapotában maradt meg. Máig megőrizte eredeti támpilléreit, középkori ajtó és ablaknyílásait. Így bár két mellékhajója neogótikus stílusú, mégis a középkor hangulatát árasztja. A község délkeleti részén található kis **kápolna** XVII. századi építmény.

A község melletti Órhegyen található andezit sziklában lábnyomszerű bemélyedések találhatóak. A helyi legenda szerint ezek Jézusnak és szamarának lábnyomai. A faluból Szentkútra vezető zarándokút mellett, a **Jézus Krisztus lába nyomát** őrző kő tövében **fakereszt** áll

18. NÓGRÁDSIPEK

Lakossága 655 fő

A Szécsénytől alig 10 km-re, a Cserhát dombjai közt megbúvó zsáktelepülés összterületének több mint felét erdő borítja.

Sipek első írásos említése 1265-ből származik, a környék abban az időben a várbirtok-rendszert kialakított Kacsics nemzetség tulajdona volt. A falutól alig 4 km-re, délkeletre a Pusztavár-hegy 457 méter magas csúcsán a 13. század végén a Kacsics nemzetségbe tartozó Péter fia Mihály épített várat, amit Sztrahora néven, de már elhagyott várként említ egy 1327-ből származó okirat. A török időkét átvészelt falu első templomát 1688 körül építették, ami a kuruc hadjáratok végén a faluval együtt leégett. Jelenlegi **római katolikus temploma** 1745-ben épült, homlokzat előtti gúlasisakos toronnyal, kapuja felett befalazott angyalfejekkel rendelkezik.

A falu közepén két 1820 körül épült, neobarokk kúria található, építtetői a Balás család tagjai voltak. Míg a templom alatt található **Balás-kúria** tornáca 8 pilléres, addig a másik kúria, a legutolsó tulajdonosáról elnevezett **Nagy-kúria** 9 pilléres tornáccal és néhány boltozott szobával rendelkezik. Mindkettő műemléki védelem alatt áll. A településen több régi **palóc ház** található, a legrégebb 1910-ben épült. Színes, gazdag **népvisele**te a rimóci viseletcsoporthoz tartozik, ami valószínűleg az 1871-ben 5 falut magába foglaló körjegyzőség hatására jött létre. Nógrádsipek mellett Varsány, Rimóc, Nagylóc és Hollókő tartozik ehhez a viseletcsoporthoz, mint egykor a körjegyzőséghez.

Szinte minden családnak van szőlője és pincéje, a **pincesor** épületeinek többségét 1950 körül kezdték építeni, de találtak régebbi épült, kővel kirakott pincéket is.

Természeti értékei közül a **források** (Majori-kút, Dobos-kút) egy része viszonylag állandó hozamúak, de akadnak köztük nagy ingású, időszakosan kiszáradó források is. Élőhely védelmi szempontból fontos a **Dobos-kút**, ugyanis szaporodó helyként szolgál a foltos szalamandra (*Salamandra salamandra*) fajnak. A falut övező erdőkben főleg andezit felszínre bukkanásokat találunk, melyeken tökéletesen megfigyelhetők a törésvonalak, de vannak homokfalak vagy agyagmárga, agyag, homokkő felszínre bukkanások is.

19. RIMÓC

Lakossága 1721 fő

A Cserhát északi nyúlványai alatt, Szécsény közelében fekvő zsáktelepülés ma is őrzi messze földön híres palóc népviseletét és hagyományait.

A község valószínűleg már a XI. században lakott volt, hiszen a közelében feltárt honfoglalás kori sírokban Szent István pénzérméi kerültek elő az egyéb honfoglalás kori leletek mellett. Első írásos említése az 1332-37. évi pápai tizedjegyzékből származik, előbb a hollókői várat birtokló Kacsics nemzetség birtoka, majd a többi környékbeli faluval együtt a szécsényi uradalom részévé vált. A török hódoltságot a falu megsínylette ugyan, de utána gyorsan benépesült.

Jelenleg is több hagyományos stílusú **parasztház** van a településen. Egyikben **Falumúzeumot** rendeztek be, ahol a paraszti életforma eszközeit, berendezési tárgyait tekinthetik meg, másikban népviseleti **Babamúzeum** működik. A gyönyörű rimóci népviseletbe öltöztetett életnagyságú babák egy hagyományos stílusú parasztházban, régi bútorokkal és hagyományos használati tárgyakkal, a korabeli

paraszti életstílusnak megfelelően vannak elhelyezve. A templom közelében, egy felújított, hagyományos stílusú parasztházban kialakított **Palóc Főköttő kiállítás** igyekszik bemutatni a palócföldi főköttők sokszínűségét, tisztelegve Palócföld népművészete és gazdag kultúrkincse előtt. A különleges és értékes kiállítás keretében 20 palóc település 40 db főköttője csodálható meg. A **Szent Miklós római katolikus templom** építéséről nincsenek pontos adatok, jelenlegi formáját többszöri átépítés után 20. század elején érte el. A falu külterületén 2 **kápolna** is található.

A község belterületét számos szobor díszíti: **Napszamos-Óra-szobor, Erzsébet-szobor, Petőfi-szobor, Nepomuki Szent János szobra**. A sportcsarnok előtt található a **Trianoni emlékmű**. Helyet kapott még a faluban a **Hősök emlékműve**, az **1956-os emlékmű** és a **Kőkereszt**.

Színes, sokszoknyás viselete és népzenei, néptánc hagyományai az egész országban, sőt határon túl is ismertté tették a települést.

20. SZANDA

Lakossága 615 fő

A település a Cserhát hegység második legmagasabb pontja, az 545 méter magas, három csúcsú **Szanda-hegy** északi lábánál fekszik. A Szanda-hegy három csúcsa egyenként is valamiről nevezetes: a nyugati csúcán népvándorlaskori földvár állt, a középső búcsújáró kegyhely volt valamikor, míg a keleti csúcson **Szanda várának** romjai állnak. A toronyrészletében ma is fennálló vár alapítását a XII.-XIII. századra teszik. Az eredetileg királyi várnak épült erődítmény többször cserélt gazdát, 1546-51 között török kézen volt, majd stratégiai jelentősége megszűnt. A várhegy alatt még felismerhető egy bronzkori erődítés maradványa, mely kelta sáncként ismert.

A Szanda-hegy középső csúcán, a Szent Péter-hegyen lévő **Mária-kút és kereszt** egykor népszerű búcsújáró hely volt. Az eredeti kutat a kőbányászat eltüntette, de a kereszt megmaradt, melynek felhasználásával a közelmúltban a szandaváraljai **Mária-forrásnál** felújították az egykori **búcsújáróhelyet**. A Szanda-hegyen található a térség legnagyobb **andezit kőbányája**.

A hegy lábánál lévő település első írásos említése 1301-ből való, Zonda néven, de fénykorát a XV. században élte, amikor városi ranggal bírt. A Cserhát Natúrpark apró falvai között igazi gyöngyszem a Szandához tartozó Szandaváralja, ahol a csendes, barátságos utcákban fel-feltűnnek a régi **parasztházak**. A Madách úti **Tájházban** ismerhetjük meg Szanda egykori életét, népi emlékeit, eszközeit. A népi vallásosság gyöngyszeme a Rákóczi úton található **Máriácska káponka**. Az 1892-ben épült kápolnában egy öltöztethető Mária szobor áll. A község szélén szép **népi pincesor** emlékeztet a szőlőművelés helyi hagyományaira. A pincék a helyiek szerint 200-300 évesek is lehetnek, mind hasonló méretű, terméskőből kirakott, a tájba harmonikusan illeszkedő építmény.

21. TERÉNY

Lakossága 339 fő

Terény Nógrád megye közepén, a Belső-Cserhátban fekszik, Balassagyarmattól alig 20 km-re, a Szanda-patak völgyében. A bronzkortól lakott településen honfoglalás kori leleteket is feltártak. Első írásos említése 1238-ból származik, a középkorban vásártartási joggal rendelkezett. A török hódoltság után,

az 1700-as években a felvidékről szlovákok települtek a községbe, a lakosság egy része ma is szlovák nemzetiségű.

A román stílusban épített, többször átalakított **római katolikus temploma** már a 14. század elején szerepel a pápai tizedjegyzékben, **evangélikus temploma** a 20. század elején épült. A településen nagyon sok a régi népi építészet jellegzetességeit őrző, csonka kontyolt, deszkaoromzatos palóc ház. Legegységesebben a Kossuth utca házai, a műemléki védelem alatt álló „**Szólósr**” őrzi a település 20. század eleji hangulatát. Itt, az egyik szépen felújított parasztházban működik az egész világon egyedülálló **Orsós Magnó Múzeum**. A magángyűjtemény a hangrögzítés történetét dolgozza fel az első fonográftól a stúdiómagnóig. Érdekessége a gyűjteménynek, hogy valamennyi darab működőképes és a magnetofonokon a megjelenésük idejében divatos zenei és hanganyag szólal meg. Másik különlegessége a településnek a **Hunnia Csipkemúzeum**, ahol megismerkedhetnek a kézi csipkekészítés történetével, csipkefajtákkal, alkalmazási területekkel, jellegzetes csipkés tájegységekkel. Kiemelt hangsúlyt kap a gyönyörű magyar vertcsipke, a Hunnia csipke. A falu egyedi színfoltja az **Istálló Galéria** szomszédságában található, Európában egyedülálló **mozgó harangláb**, valamint az „**AKOL**” rendezvény helyszín. A harangláb előtti téren egy **szoborpark** található, míg az AKOL-lal szemben állították fel **Szent-Györgyi Albert mellszobrát**. A Terényhez tartozó **Kiskérpusztán** töltötte gyermekkorát Szent-Györgyi Albert, Nobel-díjas biokémikus, akinek tiszteletére emlékparkot alakítottak itt ki.

22. VARSÁNY

Lakossága 1535 fő

A Szécsény közelében fekvő **Varsány** egyike a Cserhát Natúrpark nagyobb településeinek. Az utóbbi években megvalósult példaértékű fejlesztések, a népi hagyományokra épülő rendezvényei széles körben ismertté tették a települést.

A honfoglalás korából származó falu első okleveles említése 1219-ből származik. Ebben az időben épülhetett eredetileg gótikus és román stílusú **római katolikus temploma** is, melyet a 18. században barokk stílusban átépítettek. A török hódoltság után gyors fejlődésnek indult település 1871-ben 5 falut magába foglaló körjegyzőség székhelye lett, amelyhez Varsány mellett Nógrádsipek, Rimóc, Nagylóc és Hollókő tartozott. Erre az időszakra vezethető vissza, hogy ennek az öt településnek a színpompás, sokszoknyás palóc **népviselete** ma is egy viseletcsoportot alkot, falvanként apró eltérésekkel. Egy 1895-ben épült, felújított palóc házban került berendezésre a **Falumúzeum**, ahol az egykori falusi élet tárgyi emlékeit őrzik.

Varsányba beérve a Szécsényi úton áll a 18. században barokk stílusban épült **Magyarok Nagyasszonya kápolna**, melyet később romantikus stílusban újíttak fel. Az általános iskola előtti parkban, a főúton áll a **Harangláb**, mellette a **1956-os emlékfá** és a **Trianoni kopjafa**.

A település központjában található az 1800 körül, klasszicista stílusban épült **Harmos-Kiss kúria**, amely jelenleg magántulajdon. A **Kézműves porta** szépen felújított épületében kézműves műhely és vendégház mellet a tágas udvaron rendezvényhelyszín és kis bemutató üzlet is helyet kapott. A **Hagyományőrzők Háza** és a nemrég átadott **Rozmaring Étterem** szép példája annak, hogyan lehet a népi építészeti elemeket felhasználni napjaink építészetében.

A falutól déli irányban, kb. 5 km-re található a **Tábi tó** és a **Tábi kastély**. Innen még egy kis sétával elérhető a **Tábi szomorúfűz**, amely mára kis ligetté nőtte ki magát és természetvédelmi terület

A CSERHÁT NATÚRPARK társult települései:

DEBERCSÉNY

Lakossága 68 fő

A Cserhát Natúrpark társult települése egy utcás kis falu Magyarándortól alig 3 km-re.

A települést 1335-ben említik először egy oklevélben Deberchen néven. Akkoriban a Pusztatemplom-dűlőnek nevezett részen állt a falu: itt találták meg a régészeti kutatások során 1999 nyarán az egykori román stílusú templom alapfalait. Egy oklevél 1358-ban említette először a birtokos Debercsényi Pétert. A török hódoltság idején, Szanda várának elfoglalása után **Debercsény** már a töröknek adózott. Az ekkor még jelentős községnek számító településnek temploma volt és egy haranglábja, benne szépen szóló haranggal. A harangra szemet vetett a szandai vár kapitánya, hogy ágyút öntessen belőle. A falu azonban szembeállott a törökkel, és csodás körülmények között, de megőrizte jogos tulajdonát. A legenda szerint a harangláb inkább a mélybe süllyedt, mintsem pogány kézre kerüljön és a néphit szerint hétévente feljön a felszínre és kondít néhányszor. Valójában a törökök szétlőtték a templomot és a haranglábát, a lakosság nagy részét pedig elpusztították. A falu a hódoltság után újra települt, bár az 1715-ös összeírás még lakatlannak találta; csak az 1770-es úrbéri rendezés említette újra községként

Debercsény leghíresebb építészeti emléke az 1750 tájékán készült **fa harangláb**. Az eredeti haranglábát a Szentendrei Szabadtéri Múzeumba szállították, ahol ma is megtekinthető. A falu időközben felépítette a másolatát az 1983-ban épült **római katolikus templom mellé**. A templomban került elhelyezésre az **Árpád-kori régészeti kiállítás**, amely előzetes egyeztetéssel megtekinthető

MOHORA

Lakossága 973 fő

Mohora a Cserhát Natúrpark társult települése, Balassagyarmattól alig 10 km-re, a Feketevíz-patak völgyében fekszik.

A település első írásos említése a 13. század végéről származik, míg a török hódoltság végén teljesen elpusztult. A viszonylag gyorsan újra települt faluban több jelentős úrilak is épült, melyek országos és térségi jelentőségű kultúrtörténeti emlékekkel, különleges műemléki értékekkel váltak híressé.

Műemléki szempontból talán a legjelentősebb, leglátványosabb XVIII. század elejéről származó, saroktoronyos, hagymakupolás **Vay-Zichy kastély** a Kossuth úton. A magántulajdonban álló kastély jelenleg nem látogatható. A nagy palóc, Mikszáth Kálmán emlékét őrzi a **Mauks-ház**, ahol egykor Mauks Mátyás földbirtokos és főszolgabíró élt, akinek Mauks Ilona nevű leányát az író kétszer is feleségül vette, A Mauks-ház kertjének két **gesztenyefája** alatt – melyek közül az egyik fa, emlékező

táblával megjelölve ma is áll - művek születtek és elbeszéléseket olvastak fel. Az épületben ma patika működik. A Mauks-házzal szemben áll a falu kultúrháza, az egykori **Tolnay-kúria**, amelyben a modern magyar színjátszás egyik legeredetibb egyénisége, a kitűnő színművész, Tolnay Klári (született Tolnay Rózsa) élt, gyerekeskedett. A művész emlékéét a Kossuth utcai **Tolnay Klári Emlékház** őrzi. A község **római katolikus temploma** 1903-ban épült, Magyarnándor felé haladva láthatjuk az **evangélikus templomot**. Az egykor híres szőlő és borkultúrára emlékeztet a ma is működő **Dolinka pincesor**, amelyet "homokkőbe vájt szentéjékként" emlegetnek.

„JÓ PALÓCOK NYOMÁBAN” – TEMATIKUS TÚRAÚTVONALAK PALÓCFÖLDÖN

A **palóc** hazánk egyik legérdekesebb néprajzi csoportja, melyet ízes tájszólásával és színes népviseletével szoktunk azonosítani. Az Északi Középhegység területén, zömmel Nógrád, Heves, kisebb részben Borsod megye területén élnek, de palóc települések vannak Szlovákiában, Felvidéken, az egykori Gömör, Hont vármegyékben. A **palócok eredetét** több kutatás, különböző tanulmányok, elméletek igyekeznek megfejteni, ezek felsorolása is sok lenne és mai napig nem született egységes álláspont. A 17. század közepén jelenik meg a **palócok** első írásos említése, ezt sajnos sokáig pejoratív jelzőnek is értelmezték. A viszonylag zárt közösségben élő, sajátos nyelvjárást használó magyar népcsoportot **Mikszáth Kálmán**, a „**nagy palóc**” írásai emelték irodalmi rangra és tették országszerte népszerűvé.

Palócföld Nógrád megye területén található értékeinek megismerésére 2 különböző tematikus útvonalat dolgoztam ki, melyek személygépkocsival, motorral, de akár csoportosan autóbusszal is

bejárhatók. A tematikus útvonalak közül a Palócföldi szakrális emlékek bejárását két napra bontottam, így ezeket akár egymás után felfűzve egy tartalmas, több napos kirándulást tehetünk ezen a néprajzi értékekben, hagyományokban gazdag vidéken.

I. Palóc néprajzi hagyományok, épített örökségünk a CSERHÁTBAN

Balassagyarmat, az egykori megyeszékhely, Palócföld „fővárosa” lesz néprajzi barangolásunk kiindulópontja. A Palóc ligetben álló **Palóc múzeum**nak kiemelkedő szerepe van a tájegység értékeinek feltárásában, megőrzésében és bemutatásában. A múzeum Nagy Iván történész kezdeményezésére alakult még a 19. század végén, a gyűjtemény elhelyezése szolgáló épület 1910-ben épült. A múzeum mögötti területen 1930-ban létrehozták az ország első szabadtéri, áttelepített épületekből álló múzeumát (skanzen). Az első világháború veszteségei után helyreállított és kiegészül jelentős gyűjteményének nagy része a második világháborúban szinte teljesen megsemmisült. Manga János néprajzkutató, folklorista, a palócság kiváló ismerőjének irányításával az 1950-es évektől indul meg újra a gyűjtés és ma már a megye legjelentősebb néprajzi gyűjteményével rendelkezik. **Bölcsőtől a sírig - paraszti ünnepek és hétköznapiak Nógrád megyében** című állandó néprajzi kiállításon az emberi élet 3 nagy fordulóján – születés, házasságkötés, halál - keresztül mutatja be a 19. századtól kezdődően a vidék paraszti életét, kultúráját. A kiállítások és a **Látványtár** segítségével átfogóan megismerjük a palóc hagyományokat, szokásokat, a tárgyalkotó népművészet jellegzetes a darabjait. A múzeumban rendszeresen vannak Nógrád megye történetéhez, a tájegység néprajzi örökségéhez kapcsolódó időszaki kiállítások is. A múzeum melletti szabadtéri kiállításon a **Palóc ház és gazdasági épületek** (istálló, pajta, olajütő) mellett út széli kereszt és Mária-kápolna öltöztethető szoborral idézi meg a 18. századi palóc falu hangulatát.

Felvértezve a Palóc múzeum nyújtotta átfogó néprajzi ismeretek birtokában indulunk felfedezni Palócföld hangulatos településeit, keresve a még élő hagyományokat, a máig fennmaradt népi építészeti és tárgyalkotó népművészet örökségét.

Balassagyarmatot elhagyva, a 22-es úton az egykor népviseletéről híres **Órhalom** nyugati szélén még megcsodáljuk a szépen felújított **Mária kápolnát**, majd Rimócra indulunk.

Rimóc a palóc népviselet, palóc táncok és hagyományok egyik leghíresebb központja. Itt még vannak asszonyok, akik értenek a népviseleti ruhadarabok, főkéntők készítéséhez, és többen még hétköznapi is hordják a viseletet. A templom közelében, egy felújított, hagyományos stílusú parasztházban kialakított **Palóc Főkötő Galéria** (Hunyadi út 5.), igyekszik bemutatni a Palócföldi főkötők sokszínűségét. A különleges és értékes kiállítás keretében 20 palóc település 40 főkötője csodálható meg. A **Babamúzeumban** (Virág út 10) a gyönyörű Rimóci népviseletbe öltöztetett életnagyságú babák egy hagyományos stílusú parasztházban, régi bútorokkal és használati tárgyakkal, a korabeli paraszti életstílusnak megfelelően vannak elhelyezve. **Rimóc** Hollókő szomszédos települése, egykor közös templom befolyásolta a közel azonos népviselet és szokások, hagyományok kialakulását. A két települést csak földút köti össze, autóval körbe kell kerülni Szécsény felé.

Ha Palócföld épített örökségére, néprajzi hagyományaira gondolunk, akkor legelőször az UNESCO Világörökség listára került kis palóc falu, **Hollókő** jut eszünkbe. A közel 67 védett épületet magába foglaló **Ófalu**, közepén az apró fatornyos templommal, a legszebb, legegységesebben fennmaradt palóc népi építészeti együttesünk. Nem skanzen, hanem élő faluként máig őrzi a 17-18. században kialakult egy utcás, fésűs beépítésű, keskeny szalagtelkeken álló hagyományos település szerkezetet.

A településen többször pusztított tűzvész, mivel a házakat fából építették, alapozás nélkül és kémény helyett csak füstlyukak voltak a könnyen gyulladó zsúptető alatt. Az 1909-es nagy tűzvész jelentette a fordulópontot: az immár vályogfalú házakat kőalapra emelték és szarufás tetőszerkezettel, cserépszindellyel fedték, megőrizve eredeti formájukat. A kémény megépítésével a tető oromzati részén lévő füstnyílást bedeszkázták és áttört faragásokkal díszítették. Az kontyolt nyeregtető, fehérre meszelt parasztházakat faoszlopos, deszkamellvédes tornác ("hambitus") szegélyezi.

Az **Ófaluban**, a Templom közelében álló **Falumúzeum** (Kossuth út 82.) egy több generációs középparaszti család lakóházát mutatja be a 20. század elejéről. Az alapincézett, kiemelten védett épület a 19. század második felében épült, tetőszerkezetét többször felújították. A hagyományos palóc házaknak megfelelően három helyiségből áll: a tornácról közvetlenül a pitvarba, azaz a konyhába lép az érkező, ahonnan az utcafront felé a tisztaszoba nyílt, melyet a ház ura lakott családjával, hátrafelé pedig a kamra, melyben az élelmiszert, gabonát, különböző eszközöket tárolták, és ez volt az idősek hálólhelye is.

A népviselet régi darabjaival, a különböző életkorhoz vagy alkalomhoz kötődő viseleti szokásokkal a **Guzsalyas** kiállításán ismerkedhetünk meg. De van népviseleti **Babamúzeum** is az alsókútnál álló, az úttal párhuzamosan épült lakóház pincéjében, ahol Nógrád megye településeinek palóc viseletébe öltöztetett babákat találunk. A palóc áttört faragások helyi mesterének, Kelemen Ferencnek állít emléket a munkáiból rendezett kiállítás az **Oskolamester** házában. Az Ófaluban több műhelyben csodálhatjuk meg a helyi kézművesek munkáit, van: **Bőrösműhely**, **Kerámiaház**, **Fakanalás**, **Fazekas műhely** és **Játszóház**, ahol a régi népi játékokat ki is lehet próbálni. Betérhetünk a hagyományos ízeket kínáló **éttermekbe**, vásárolhatunk kóstolót a **Kalácsos pékségben** vagy **Gazduram Sajtoltjában**.

A faluban sétálva megfigyelhetjük az egykori „hadas” (nagy családos) építkezés nyomait, a több generációs nagy családhoz tartozók ugyanis egy osztatlan telken belül építkeztek. A keskeny szalagtelket az egymás mögé, illetve egymással szembe épített és a közös udvarra nyíló házak sora határolta. Az így beépített telkekről kiszorult pajták a falu szélén, a **Pajtakertben** álltak, itt rendezték a falusi bálakat, multságokat is. A 20. század elején lebontott pajták helyére lakóházak épültek, a ma is **Pajtakert** nevet viselő, tágas udvarú parasztházban **Kovácsműhely** és a palóc lányok gazdagon díszített hozományát bemutató **Kelengye kiállítás** látható. Meglátogatjuk **Kiss Tünde gyékényfonó népi iparművész** műhelyét a Béke út 12. szám alatt. (Előzetes egyeztetés szükséges!). Hollókő látnivalóinak megismerésére nem elég egy nap, érdemes legalább egy hétvégét eltölteni a csodálatos kis településen.

Alsótold érintésével haladunk tovább, a falu szélén megállunk a népi iparművész testvérpár, **Bercsényi Péter és Tamás fazekas** műhelyénél, megcsodáljuk a Gyöngyös-Pásztó vidéki fazekas hagyományok felhasználásával készült termékeiket.

Kozárd következik, ahol a **Palóc Galéria** (Fő út 24.) ad otthont a Palócföldi Népi Iparművészek Egyesületének. A szépen felújított, hagyományos parasztház tiszta szobájában egy Kozárdi lakásbelsőt rendeztek be, míg a többi szobában az Egyesületben alkotó népi iparművészek munkái kerültek kiállításra.

Ecseg érdekes népi műemléke a **Boros úti pincesor**, amely az egykor virágzó szőlőkultúra emlékeit őrzi. Tovább haladunk a Cserhát lábánál lévő települések érintésével a palóc népviseletéről híres **Bujákra**. A település központjában áll a **Glatz Oszkár** elnevezett Művelődési Ház, amelynek **Galériájában** a művész 34, Bujákon készült festményét csodálhatjuk meg. Az 1900-as évek elején a faluban élt és dolgozott **festőművész** műveiben megörökítette és országos hírvé tette a Bujáki tájat, az itt élők

hagyományait és szoknyás, gazdagon díszített népviseletét. Míg Mikszáth Kálmán az irodalomba, Glatz Oszkár a festészetbe emelte be a palóc embereket és Palócföld néprajzi örökségét.

II. Palócföld szakrális helyei, vallási műemlékei

Az országot járva talán sehol nem találni annyi útszéli keresztet, kápolnát, vallási emléket, mint a **Palócföldön**. Ez is jelzi, hogy a palócság életében nagyon fontos a hit, a Gondviselőbe vetett bizalom, melynek legbensőségesebb eleme a Mária-kultusz. Szinte minden településen megtaláljuk „Máriácska-káponkáját” és talán az sem véletlen, hogy az Északi Középhegység térségében van az ország legtöbb **Mária kegyhelye**. A patakok, folyók hídját Nepomuki Szent János szobra őrzi, míg a falvakból kivezető út menti keresztok vagy kápolnák az indulás és érkezés helyei.

Palócföld Nógrád megyéhez tartozó, kiemelt szakrális helyeit, egyedi vallási műemlékeit **2 útvonal** mentén fűztem fel. Az útvonalakra egyenként egy-egy napot érdemes szánni.

1. Nyugat-Nógrád és a Belső-Cserhát vallási emlékei

Utunkat a **Palócföld** nyugati szegletében, a **Börzsöny** északi részén, közvetlenül a Szlovák határ mellett fekvő **Hont** településen kezdjük, melynek külterületéhez tartozik az ismert kegyhely, **Tsitár, a Három Szent Forrás** (palócosan kutyika) **búcsújáróhelye**. A hagyomány szerint már a török idők óta fakereszt állt a forrás mellett, ide járt vak fiával imádkozni egy juhász és mindig megmosta a **kutyika** vizével a fiú szemét. Egy idő után a fiú visszanyerte látását és hálából szobrot faragott a Boldogságos Szűzanya tiszteletére. A Mária-jelenések és csodás gyógyulások folytatódtak, egyre többen zárandokoltak a kegyhelyre, ami 1977-ben kapta meg a pápai áldást. A régi kápolna helyére 1949-ben újat építettek és az oltár fölé elhelyezték a pásztorfiú által faragott kegyszobrot, mely a honti asszonyok népviseletében ábrázolja Szűz Máriát. A nemrég új stációkat kapott, szép környezetben fekvő kegyhely főbúcsúja Áldozócsütörtök, de minden Mária ünnep sok zárandokot vonz. **Hont** belterületén is találunk egy szép

Mária kápolnát. A következő település, **Drégelypalánk** vallási emlékei közül kiemelkedik az 1762-ben emelt barokk jellegű **Szentháromság szobor**. **Dejtár** központjának érdekes hangulatot kölcsönöznek a „**káponkás házak**”, ugyanis gyakori, hogy a házak homlokzatán kis „**kápolnába**” Mária vagy más szentek szobrait helyezték el. A központban álló **Szent Flórián szobrot** a település védőszentjének tiszteletére 1855-ben, az első nagyobb tűzvész után állították.

A 22-es útra kiérve, a **Börzsönyt** magunk mögött hagyva, a **Cserhát** felé indulunk és **Tereskén** felkeressük a térség egyik legrégebb, Árpád-kori **római katolikus templomát**, melynek különlegessége a **Szent László-legendát ábrázoló** középkori **falfestmény**. Szent László király kunokkal való harcát és a lánymentést ábrázoló, máig fennmaradt hazai falfestmények közül ez a legnagyobb és legteljesebb, a 13.-14. században készült. Az eredetileg román stílusban épült templomot gótikus majd barokk stílusban átépítették, klasszicista stílusú toronnyal bővítették. Látogatását a közelben lakó gondnoknál kell jelezni. A Cserhát dombjai közt barangolva szépsége kő vagy fakeresztek, szakrális kisemlékeket szegélyezik utunkat.

Becskénél érjük el a **Cserhát Natúrpark** területét, ahol a falu fölötti Csiga hegyen egy különleges vallási hely, a 2008-ban épített kilenc méter magas **sztúpa** Buddha 35 éves korában bekövetkezett megvilágosodását jelképezi. Eredetileg Hamburgban építették volna fel, de végül a Gyémánt Út Buddhista Közösség e kis nógrádi falu mellett döntött. Azóta az év legtöbb embert mozgósító eseménye a buddhista közösség találkozója.

Szanda belterületén megcsodáljuk a patakparton álló „**Máriácska káponkáját**”, benne egy öltöztethető Mária-szoborral, melyre a katolikus egyház ünnepeinek megfelelő színű – pünkösdkor piros, nagyböjtben fekete, adventkor lila – ruhát adnak. A hagyomány úgy tartja, hogy a szandai Varga Jánosné Kis Verona 1883 telén megálmodta, hogy a terényi templom padlásán egy összeégett Mária-szobor van. Másnap valóban megtalálták a sérült szobrot és egy asztalossal kijavították, aki véletlenül a jobb kezére hat ujjat faragott. Kaszálni induló férfiaknak tűnt fel a hatodik ujj, egyikük gúnyosan megjegyezte, hogy bizonyára jól tud furulyázni. A csúfolódó aznap a kaszával levágta az egyik ujját.

Terényben érdemes felkeresni az 1999-ben felszentelt, fából faragott bárka formájú **mozgó haranglábat**, mely Európában is egyedülálló. **Cserhátsurányon** áthaladva a dombtetőn impozáns látványt nyújt a **római katolikus templom nyolc szögletű tornya**, mely feltehetően a török időkben minaretként is szolgált. A 16. századi gótikus épületet többször felújították, a toronysisak barokk, a korábbi kis alapterületű templomot 1934-ben bővítették Lux Kálmán tervei alapján. Azóta az eredeti templomhájó a bővített templom szentélye lett. A XVII. századi oltár kora barokk stílusú. A települést elhagyva már messziről látszik **Herencsény** fölött, a Gyürki-hegy tetejére 2005-ben emelt 12 méter magas **Palócok Vigyázó Nagykeresztje**. A településre beérve balra kanyarodunk és felkeressük a **török templomot**, melynek szép, arányos épülete a római kor után épült itáliai kápolnákra emlékeztet. Az Árpád-házi királyok idejében épült templomot a török hódoltság alatt valószínűleg mecsetté alakították, innen a mai neve. A törökök után a reformátusok vették birtokba, az ellenreformáció idején használták utoljára Isten házáként, a jelenleg üresen álló épületet. **Herencsényben** ma is 15 útszéli keresztet fedezhetünk fel, egyik legrégebb a Feketevíz-patak hídját őrző 18. századi **Nepomuki Szent János szobor**.

Herencsényből a Palócföld legismertebb településére, **Hollókőre** vezet az utunk, ahol az Ófalu bejáratánál álló **SzentMárton kápolna** jelzi, hogy egykor itt volt a település széle, itt kértek segítséget, ha hosszú útra vagy zarándoklatra indultak. **Hollókő** meghatározó jelképe az Ófalu közepén álló, 1889-ben épített fatornyos, zsindeletű **Szent Márton római katolikus templom**. A kis templomban két

értékes, 19. század közepén készült fafaragást őriznek, egyik a bal oldali falon lévő dombormű, a **Piéta**, másik az oltár mögötti kereszt a **Korpusszal**. Nemrég restaurálták az oltár melletti, középkori lobogót, mely feltehetően még a Vár kápolnájából származik.

2. Kelet-Nógrád szakrális helyei, vallási emlékei

Hollókőről indulva első megállónk **Nagylóc**, ahol a főút mellett álló **Római Katolikus Templom** a megye egyik legértékesebb középkori temploma. A 15. századi épület átalakítása során meghagyták hajdani támpilléreit, ajtó- és ablaknyílásait. Két mellékhajója neogótikus stílusú, viszont szentélye, tornya még mindig eredeti formában látható.

Szécsény egyházi műemlékei közül kiemelkedik a **Ferences templom és kolostor**, melynek egyik büszkesége a templomból megközelíthető, gótikus boltozatú **Rákóczi-szoba**, ahol Rákóczi Ferenc fejedelem tartózkodott a szécsényi országgyűlés idején. A 14. századi templom legértékesebb része a gótikus sekrestye és szentély, amit később barokk oldalhajóval bővítettek. A ferencesrendi szerzetesek által használt kolostor boltozatos kerengőjével és zárt díszudvarával a 18. század elején épült. A főút melletti kis parkban lévő **Szenháromság-szobrot** a pestis járvány megszűnésének emlékére, a 18. században állították. Ugyancsak a pestisjárvány emlékére emelt fa harangláb helyére emelték 1893-ban a központban álló **Tűztoronyt**, mely feltehetően az agyagos talaj megcsúszása miatt észak felé megdőlt, szemmel láthatóan ferde. Ez a mozgás mai napig megfigyelhető, évente néhány milliméter elmozdulást eredményez. A ferde Tűztorony Szécsény jelképe lett.

Szécsényt elhagyva, a 22-es úton Salgótarján irányába haladunk a Ménes-patak völgyében. Impozáns látványt nyújt **Karancsság** dombon álló, neoromán stílusú temploma, mely a 19. században épült a régi, lebontott templom helyére. **Kishartyán** központjában jobbra fordulunk Sóshartyán irányába és a falutól kicsit távolabb, egy szélesebb völgy bejáratánál lévő dombon áll a 18. századi, **gótikus templom**. A templom melletti bekötőútra rátérve gyorsan elérjük e település nevezetességét, a **Kőlyuk-oldalt**, amely közel 300 méter hosszú és 30-40 méter magas, oligocén tengeri üledék által létrehozott homokkőfal. A kőzetfal legmeredekebb részén homokkőbe vájt, kapaszkodókkal ellátott lépcsősor vezet fel a több helyiségből álló, mintegy 30 négyzetméter alapterületű **remete barlanghoz**. A természet által létrehozott üreget a tatár- törökdúlás idején itt menedékre talált lakosság mélyítette tovább, majd remeteéletet élő szerzetesek lakták a 19. század végéig. A barlang és 13 hektáros környezete védett természeti területnek számít.

Kishartyán után, a 21-es útra kiérve felkeressük **Mátraverebély - Szentkúton** hazánk egyik legrégebbi és legismertebb **Mária-kegyhelyét**. Már a 13. század elején széles körben ismertté vált, hogy csodás gyógyulások köthetők az itteni forráshoz. A hagyomány szerint Mária, karján a kis Jézussal megjelent egy néma pásztorfiúnak. A pásztor a Szűzanya parancsára ázni kezdett a megjelölt helyen, majd ivott a

feltörő forrásvízből és visszanyerte beszélőképességét. Az első gyógyulás után egyre több zarándok érkezett a forráshoz, mely fölül a 13. század végén építették az első kápolnát.

A legenda még korábbi időkre, Szent László királyunkhoz köti a forrás feltörését. A kunok által üldözött király és katonái egy szakadékhoz értek, ahol a király átugratott és lova patájának helyén forrás keletkezett, de van olyan változat is, miszerint kardjával a sziklára csapva fakasztott vizet. A közeli **Mátraverebély** faluba 1210-ben építettek templomot, amely már 1258-ban búcsú kiváltságot kapott az apostoli Szentszéktől. Mátraverebély **római katolikus temploma** hazánk egyik legszebb kora gótikus épülete. Az ide érkező zarándokok körmenetben mentek az erdőben lévő forráshoz, ahol előbb fa majd kőkápolnát emeltek. **Szentkút** kéttornyú, **barokk kegytemploma** és a mellette álló **ferences kolostor** a 18. század második felében épült. 1970-ben a pápa „basilica minor” rangra emelte, 2006 óta kiemelt nemzeti kegyhelyünk. 2015-ben megújult a kegytemplom és rendház, zarándokszállás és kiszolgáló egységek létesültek, megújult és csodálatos mozaik kép díszíti a szabadtéri miséző helyet. A kegytemplom fölött, a Meszes-tető oldalában található mészkő barlangokban a 13. századtól a 18. századig remetéik éltek. A jelzett ösvényen ma is látogatható **remetebárlangokban** egykor 2 kápolna és több hálófülke, konyha, kamra került kialakításra. A tetőről csodálatos kilátás nyílik a környékre és a Mátra vonulatára. A kegytemplomtól a **Szentkúti-patak völgyében** hangulatos sétaút vezet a **forrásokhoz**, közben jobbra tábla jelzi a **Szent László ugratása** elnevezésű keskeny, kanyargós szurdok völgyet, ahol a sziklán még a patanyom is felfedezhető.

Szentkúti sétánk után felkeressük a Zagyva völgyében fekvő **Tar** község kőfallal körülvett, műemlék **római katolikus templomát**. A háromkaréjos szentélyzáródású, középkori templom nem csak hazánkban, hanem Európában is különlegességnek számít. A kis méretű román kori templomot gótikus stílusban bővítették, majd nyugati oldalán barokk tornyot emeltek. A szentélyben fennmaradt faliképek jelentős művészettörténeti értéket képviselnek. A templom közelében áll „Pokoljáró Tar Lőrincz”, a legendás középkori lovag udvarházának romjai, akinek kénes barlangban történt egykori „pokoljárását” egy most épülő bemutatóhely fogja felidézni. **Tar** külterületén, a 21-es út mellett találjuk a **Kőrösi Csoma Sándor Emlékparkot és Béke-sztúpát**, melyet a Dalai Láma szentelt fel 1992-ben, 2010-ben pedig átadásra került hazánk legnagyobb **buddhista temploma**. A park bárki számára látogatható, a hófehér, aranyozott tornyú Béke-sztúpa belülről is megtekinthető, a mellette álló pavilon állandó **kiállítása** tudós tibeti utazónk, Kőrösi Csoma Sándor életét, kalandos utazását és munkásságát mutatja be.

Utolsó megállónk a Mátra lábánál fekvő kisváros, **Pásztó** egyedi műemlékegyüttese, melynek legértékesebb épülete a 13.- 14. században épült, egyhajós **római katolikus templom**. Az eredetileg román stílusú épület a 15. században gótikus stílusú, csúcsíves ablakú oldalkápolnával bővült, majd a 18. században barokk stílusú toronnyal, szentéllyel és mellékhajóval építették át. A tér másik oldalán álló, barokk stílusú **egykori cisztercita kolostort** egy középkori monostor alapjaira építették. Az épületben jelenleg helytörténeti és természettudományi múzeum működik, mellette **romkertet** alakítottak ki, melynek páratlan ipartörténeti emléke a feltárt **üveghuta**. A tér közepén álló, gótikus **Oskolamester háza** az ország egyik legrégebbi középkori polgárháza. A felújítás során megtalált, még a török időkben elrejtett használati eszközök és vagyontárgyak segítségével sikerült rekonstruálni a 3 helyiségből és pincéből álló épület középkori berendezésének nagy részét.

Felhasznált irodalom:

- Bakó Ferenc (szerkesztő): Palócok I -IV, Eger 1989
- Cserhát Natúrpark: Települések leírása, <http://cserhatnaturpark.hu/telepulesek/>
- <https://funiq.hu/>
- Lengyel Ágnes – Limbacher Gábor: Népi vallásosság a Palócföldön, Balassagyarmat 1997
- Manga János: Palócföld, Budapest 1979
- Mendele Ferenc (szerkesztő): Hollókő, Szombathely,1979
- Nagy Ágnes (szerkesztő): Mátra útikönyv, Kecskemét 1995
- T. Pataki László: PALÓC-FÖLDI-KALAUZ, Szécsény 1995

Készítette: Ispánné Péter Éva

Hollókő, 2021.